

**RÁMCOVÁ KONCEPCIA ROZVOJA ŠKOLY
A ŠKOLSKÝ PROGRAM
(Prístupy a skúsenosti v projektovaní kurikula v SNR –
Severné Porýnie-Westfálsko)**

Mária Matulčíková

Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava

ÚVOD

V Severnom Porýní-Westfálsku prebiehajú kontinuálne reformné zmeny od roku 1988 a prvé skúsenosti z práce na školských (vzdelávacích) programoch (vyhodnotených v roku 2003) môžu byť podnetné aj pre krajiny, ktoré s týmto typom zmien začínajú. Na začiatku bola rámcová koncepcia „**Otvorenie a sebautváranie školy**“, ktoré vydalo tamojšie ministerstvo školstva. Sú v ňom stručne opísané zmeny v socializácii detí, zmeny v školskej praxi, zvlášť vo vyučovaní, z ktorých časť bola inšpirovaná reformnou pedagogikou (reformno-pedagogickým hnutím). Jadro dokumentu tvoria cieľové zámery a tematické okruhy, ktoré slúžili a slúžia ako zdroj inovácií pre tvorbu profilu školy a školského vzdelávacieho programu.

OTVÁRANIE A UTVÁRANIE ŠKOLY

Čo sa skrýva za označením „**otváranie a utváranie školy**“, ako súvisí otváranie školy s jej utváraním? Ide o zmeny, ktoré sa začínajú vo vyučovaní. Vyučovanie sa na jednej strane otvára skúsenostiam, ktoré si deti prinášajú do školy z každodenného života a na strane druhej k prostrediu, v ktorom daná škola pôsobí, ktorému je „produkt“ práce školy určený.

Otváranie a utváranie sa okrem vyučovania v presnom význame slova týka aj ľudských vzťahov, na báze ktorých prebieha výchova aj vyučovanie. Neosobný pobyt v škole nahrádza spolužitie, ktoré utvárajú všetci zúčastnení.

Proces utvárania a otvárania vyučovania a života školy pokračuje vo vzťahu k lokálnemu prostrediu, jeho inštitúciám, organizáciám, procesom, problémom a úlohám. Škola reflektuje lokálne prostredie, všima si vzťahové súvislosti a procesy a do týchto procesov sa aj zapája.

V reakcii na výzvy, úlohy a problémy lokálneho spoločenstva sa škola utvára ako jeho živá súčasť. Z lokálneho prostredia čerpá kultúrne a pedagogické podnety a k jeho rozvoju prispieva vlastnými i spoločnými aktivitami. Najdôležitejšími spojovacími článkami tohto vzťahu sú rodičia a priatelia či spolupracovníci školy.

Rámcová koncepcia tohto modelu reformy školy upriamila pozornosť na oblasti možných pedagogických zmien, hovorí sa o **poliach zmien** (v pôvodnom dokumente sú pre tieto polia formulované ciele a je zbilancovaná doterajšia situácia – Gestaltung und Öffnung, 1988, s. 17-20).

Polia reformných zmien

vyučovanie	školský život	škola a lokálne prostredie	škola ako miesto stretnutí
------------	---------------	----------------------------	----------------------------

Mechanizmus zmien

Zmeny v školách boli iniciované na základe:

1. koncepčného dokumentu a

2. ponuky pedagogických inovácií, z **centra (finančne dotované programy)**.

Školy na realizovanie programov na začiatku školského roka vyzýval krajský minister/ministerka školstva (Einladung: www.learn-line.nrw.de/angebote/goes/medIPr1.htm, prečítané 15. 8. 2001).

Presadzovanie zmien podporovalo odborné pracovisko (Zemský inštitút pre školu a ďalšie vzdelávanie). Tento inštitút poskytoval poradenstvo a prostredníctvom serveru aj výmenu skúseností, príklady, námety a aktuálnu diskusiu. Programy, o realizáciu ktorých malo ministerstvo zvláštny záujem, ponúkalo školám na realizáciu s podrobným opisom (tamže, s. 2) a s finančným príspevkom

Neskôr školy dostali pokyny na spracovanie školského programu s pomerne podrobnými informáciami.

Platformu na pôvodné rozvojové zmeny a následnú záväznú tvorbu školských programov tvoria **štyri centrálné perspektívy a päť obsahových okruhov** (<http://www.learn-line.nrw.de/angebote/goes/medIPr2.htm>, prečítané 15. 8. 2001).

I. CENTRÁLNE PERSPEKTÍVY (cieľové zamerania)

1/ Učenie sa pre život, spojenie školy a lokálneho spoločenstva

Deti do školy prinášajú vlastné skúsenosti, poznatky, schopnosti, ako aj osvojené spôsoby správania. Ak ich škola zoberie do úvahy, dostáva sa bližšie k životu. Komunálne prostredie ponúka prostredníctvom zariadení, skupín a osôb množstvo vzdelávacích prostredí, kde sa deti môžu učiť názorne a konkrétne. Škola môže získať spolupracou s mimoškolskými subjektami nielen tým, že pozýva odborníkov do školy, ale aj tým, že môže na toto prostredie sama pôsobiť. Tak môže vzniknúť vzťah medzi tým, čo deti v škole preberú a tým, čo existuje v komunálnom prostredí ako otázka alebo problém.

2/ Orientácia na činnostné a skúsenostné vyučovanie, pedagogické princípy

Pedagogické línie tohto princípu smerujú k **intenzifikácii a rozšíreniu sociálnych, ekonomických a kultúrnych vzťahov so subjektmi príslušnej lokality školy.**

Deti sa majú naučiť **samostatne** ziskať informácie, podľa možnosti priamo zo zdroja. Učia sa ich nielen ziskať, ale aj spracovávať, uchovávať a komunikovať.

Učenie sa a pracovnú činnosť chápať ako **zmysluplnú, s konkrétnym efektom** (úžitkom) pre ziačstvo, alebo mimoškolských partnerov.

Škola má umožniť diferencované vnímanie a spracovanie poznávaného z rôznych hľadísk. Mnohopohľadovosť sa môže uplatniť pri poznávaní a hľadaní riešení (problémov), nielen medziodborových, ale aj z rozličných (ľudských) pozícií všetkých zúčastnených. **Podporovať individuálne záujmy a schopnosti detí** môže škola v rámci vyučovania a využívať tiež spoluprácu s rodičmi, expertmi, združeniami, spoločenstvami, inštitúciami z lokálneho spoločenstva.

3/ Škola ako priestor získavania skúseností – modelové učenie sa

Škola má byť prípravou pre život a do značnej miery miestom, ktoré dieťaťu poskytuje priestor na vážny praktický život „na skúšku“. Ak sa deti učia už v škole spájať odborné a praktické poznatky (a zručnosti), preberať zodpovednosť za seba i za iných, ak sa učia vnímať javy života v nadpredmetových súvislostiach, a v aktívnej spolupráci sa stretávajú s mimoškolským prostredím, sú zapojení do riešenia jeho problémov, vtedy sa škola stáva miestom **modelového učenia sa pre život.**

4/Škola ako učiaca sa organizácia – rozvoj profilu školy

S vnútorným utváraním sa školy a otváraním sa navonok, mení sa (rozvíja) aj učenie a vyučovanie v škole. Skúsenostné učenie znamená, že sa spočiatku mnohé aktivity a iniciatívy budú viazať na jednotlivcov, a malé skupinky a budú sa koncentrovať na témy, resp. učebné oblasti. S postupujúcim vťahovaním života detí a mladých ľudí do školy, rozšíri sa ponímanie školy ako priestoru pre život a skúsenosti. Očakáva sa, že učitelia rozšíria spektrum učebných foriem vo vyučovaní, žiaci budú preberať zodpovednosť za učebné procesy i za seba navzájom. Kontakty s partnermi mimo školy prispejú k zlepšeniu učebnej a vyučovacej kultúry, medzipredmetové vyučovanie a projektová práca povedú k diferenciacii všedného dňa v škole. Rozsah a hĺbka týchto zmien bude závisieť od konkrétnych ľudí v škole, pretože možnosti a ochota konať na mieste ovplyvňujú procesy rozvoja školy.

II. TEMATICKÉ OKRUHY

Tematické okruhy otvárania a utvárania sa školy vychádzajú z reflexie zmien zasahujúcich vzdelávanie a dokumentov, ktoré analyzovali problematiku celoživotného vzdelávania pre všetkých. (OECD Life long learning for all. 1996), White Paper od education and training .. 1996). Podľa nášho názoru môžu pomôcť ako orientačný materiál na tvorbu vzdelávacích projektov, integráciu učiva a výchovné využitie preberaného učiva. Bolo by možné ponímať ich ako zložky výchovy, koncepčné materiály reformných zmien (Richtlinien für die Grundschule) v bode Funkcie smerníc a učebných osnov sa odvolávajú na klasické a nové zložky výchovy napríklad ekologická výchova, výchova k nenásiliu (Erziehung zur Gewaltfreiheit), mediálna výchova.

Tematický okruh: Povolanie a svet práce

Prvým okruhom cieľových zámerov je profesijná orientácia, ktorá sa spája s plánovaním vlastného života. Deti sa učia reflektovať vlastné životné plány, poznávať osobné perspektívy v kontexte rodinnej a osobnej biografie a nad týmito otázkami sa zamýšľať s dospelými a vrstovníkmi. Škola pripravuje na budúci prechod na výkon povolania. Deti spoznávajú jednotlivé druhy práce a požiadavky na kvalifikačný profil danej profesie, vnikajú do spôsobov osvojovania si potrebných pracovných kompetencií. Školy umožňujú žiakom kontakt s reálnou pracovnou činnosťou, rozvíjajú sebadôveru a pocit zodpovednosti za vykonanú prácu. Vytvárajú pracovné kontakty s partnermi v zahraničí i doma, s cieľom poskytnúť primeranú možnosť žiakom, aby zažili svet práce a overili si svoje schopnosti. Podporujú bilingválne učenie sa v rámci odborných praktík, rozvoj odborných, ako aj sociálnych kompetencií (vrátane komunikačných). V prípade reálneho prechodu do sveta práce škola poskytuje konkrétnu pomoc.

Vyučovanie a život v škole sa zameriavajú na posilňovanie vedomia významu učenia sa pre život, podporu zaostávajúcim žiakom, individuálne poradenstvo pri štúdiu i profesijnej orientácii.

Tento tematický okruh považujeme za veľmi dôležitý, pretože sa deti pripravujú na uplatnenie v pracovnom trhu, ktorý je určovaný konkurenciou, ziskom a súťažou. Pritom je veľmi potrebné, aby deti dokázali spoznať svoje silné i slabé stránky a reálne odhadnúť svoje možnosti.

Tematický okruh: Spoločenstvo a sociálna zodpovednosť

Škola má rozvíjať predpoklady i praktické návyky sociálnej a občianskej angažovanosti. Pritom má vychádzať z praktického života a sprostredkovať kontakt so sociálnymi a občianskymi úlohami, oblasťami a inštitúciami, viesť deti k tomu, aby vedeli samostatne i v skupine uplatniť občianske práva a angažovať sa v prospech spoločnosti.

Jej úlohou je tiež podporovať stretnutie medzi generáciami a spolužitie s postihnutými ľuďmi, naučiť poznávať silné i slabé stránky, hodnoty, záujmy a predstavy seba a iných a toto poznanie uvážlivo uplatňovať vo vzťahoch, prekonávať konflikty a vyhýbať sa násiliu. Ponímať každodenný život ako proces so sociálnym, etnickým a kultúrnym obsahom, zúčastňovať sa na tomto procese a učiť sa preberať zodpovednosť za seba i za druhých ľudí.

Škola má využiť možnosti kooperácie s inštitúciami a organizáciami mimo školy: samosprávne orgány, náboženské, kultúrne a iné organizácie Pedagogovia by mali využiť skúsenosti, ktoré deti získavajú v reálnych procesoch v rodine, vo voľnom čase a pod. Podporovať demokratické vzťahy v školskej praxi, rozvíjať kultúru rozhodovania a riešenia konfliktov, robiť prevenciu násillia (modelové situácie, zážitková pedagogika).

Pri tvorbe študijných plánov by pedagógovia mali reflektovať aj komunálno-politické témy a konflikty, ako je bývanie, životné prostredie, kultúra, šport, doprava, kooperovať pri tvorbe výchovnej siete pre deti (rodina, škola organizácie pre voľný čas). Deťom by mali ponúknuť inovované voľnočasové aktivity – využiť priestory školy na posilnenie sociálno-integratívneho vyučovania, života v škole a voľného času s ohľadom na kultúrne, etnické, materiálne i sociálne odlišnosti.

Treba tiež využiť kvalifikáciu detí a mladých ľudí ako tútorov a mentorov, v rámci voľného času rozvíjať ich schopnosti poskytovať pomoc, sprostredkovať vyriešenie konfliktu, prevziať a vykonávať čestné funkcie a prácu v prospech iných. Integrovať voľnočasové ponuky viacerých škôl a subjektov komunálnej správy. Organizovať, resp. zapojiť sa do organizácie klubovej činnosti športového a kultúrneho (divadlo, cirkus, hudba, literatúra apod.) zamerania. Organizovať alebo spolupracovať na programoch sociálnej a výchovnej starostlivosti o maloleté deti (obdoba našich školských družín a klubov).

Tematický okruh: Interkultúrne učenie sa a internacionalizácia

Tento okruh je zameraný na podporu kultúrneho vedomia. Má ambície viesť deti k tomu, aby vnímali vlastné i cudzie kultúrne zvyklosti, vedeli ich reflektovať v historickom vývine. Rešpektovať kultúrnu a etnickú rozmanitosť, poznať a reflektovať predsudky, ich zdroje a následky. Rozvíjať predstavy o spoločnej budúcnosti, rozumieť vlastnej i cudzej socializácii, vedieť zaobchádzať s iným kultúrnym a etnickým správaním, rozvíjať komunikačné kompetencie vo viacerých rečiach, rozvíjať medzinárodné stretnutia, umožniť získanie skúsenosti z partnerstva a spolupráce detí a mladých ľudí v učení sa a vo voľnom čase.

Škola môže produktívne využiť multikultúrne stretnutia v spoločnosti, sociálne skupiny, ktoré žijú v okolí školy, sa môžu stať objektom učenia sa. Rovnako môžu byť využité aktivity partnerstva so školami v zahraničí, na tejto báze možno rozvíjať vedomie kultúry, hodnoty rozmanitosti, schopnosť porozumieť rozdielom v socializácii. Tieto stretnutia treba využiť na podporu rečových kompetencií, podobne treba využiť aj praktická vo vyšších ročníkoch (zahraničné brigády).

Tematický okruh: Kultúra

Upozorňuje na potrebu spájať estetickú a kognitívnu výchovu prostredníctvom celostného učenia, dôležitosť zmyslového vnímania, racionálneho uvažovania, praktického konania i kreatívnej práce (tvorby). Má na zreteli rozvoj identity detí, čo znamená požiadavku rozvoja schopností sebauvedomenia, sebakritiky, schopností koncentrácie pozornosti na poznávanie a tvorbu. V umeleckom seba-vyjadrení podnecuje v deťoch estetický a kreatívny potenciál, najmä v projektoch činnostného zamerania. Dôležitou súčasťou je schopnosť zodpovedného (zrelého) zaobchádzania s médiami a s technikou. Aktivity majú na pochopenie toho, že sú súčasťou života človeka a fenoménom, ktorý významne ovplyvňuje život človeka. oboznámiť sa a naučiť sa zaobchádzať s tzv. starými i novými médiami.

U žiakov buduje návyky a potrebu zapájať sa do školského života a života spoločnosti prostredníctvom kultúrnych podujatí a aktivít (hudba, divadlo, cirkus, kultúrne podujatia), využívať spoluprácu s mimoškolskými inštitúciami, organizáciami a spoločnosťami, zapájať sa do kultúrnych aktivít mimo školy, rozvíjať regionálnu identitu.

Tematický okruh: Prostredie a trvalo-udržateľný rozvoj

Vychádza z ekologického utvárania najbližšieho prostredia, dôraz kladie na poznávanie a propagovanie ekologických súvislostí medzi činnosťou človeka a stavom životného prostredia. Deti vedie k tomu, aby sa angažovali v primeraných ekologických aktivitách: šetriť energiu, vodou, používať obnoviteľné zdroje energie, triediť odpad. Rozvíja u nich vedomie zdravia a zdravého životného štýlu: ve-

dome utvárať stravovacie návyky a pitný režim, preberať zodpovednosť za svoje zdravie i zdravé životné prostredie. Poznávať vzťahy medzi zdravím a chorobou a v tomto zmysle plánovať aj svoj život.

V súlade s Agendou 21 v spoločenstve pomáha spoluvytvárať trvalo udržateľný rozvoj, primerane veku a na báze princípu exemplárnosti vnímať a spracovať podnety napäťového poľa medzi ekonomikou a ekológiou, prípadne vo vzťahu k sociálnemu vývinu, zvlášť na komunálnej (lokálnej) úrovni, s možnosťou ich prepojenia a participácie v globálnom kontexte. Do tohto tematického okruhu patrí aj humanitárna výchova (pomoc krajinám postihnutých katastrofami, sociálnou biťou a pod.).

Na ilustráciu môžeme uviesť niekoľko projektov, ktoré si školy z tohto tematického okruhu vytvorili: AQUA-DATA, Mikroklima riečného prístavu v Düsseldorfe, Priroda blízka školská záhrada, Pracovné spoločenstvo záhradkárstvo, Recyklácia, Zdravá škola, Mobilná školská trieda – škola v pohybe, Energia, Energia – spotreba bez konca?, Človek a prostredie.

Server Výskumného ústavu pre školu a ďalšie vzdelávanie poskytol školám nielen tieto rámcové podnety, ale aj možnosť inšpirácie, vzájomnej diskusie a obohatenia. Na základe takýchto projektov si školy vytvárali svoj vlastný školský profil.

Rozšírená autonómia školy bola v tejto koncepcii ponímaná v kontexte dosiahnutím a zachovaním kvality učebných výsledkov.

Ako súčasť systému zabezpečenia kvality boli okrem rozšírenej autonómie uvádzané transparentné vzdelávacie štandardy, jasná orientácia na výsledky a konzekventné vyhodnocovanie (www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/umsetzung/le..., prečítané 3. 5. 2004). Na projektovanie vyučovania mali základné školy k dispozícii cieľové zamerania (Richtlinien für die Grundschule), od školského roku 2004/2005 rozpis kľúčového učiva (Kernpläne, tamže), ktoré bolo potrebné zahrnúť do školských programov a na prípravu vyučovania od školského roku 2005/2006.

III. ŠKOLSKÝ (VZDELÁVACÍ) PROGRAM

Všetky základné (i stredné) školy dostali na tvorbu koncepčno-rozvojových dokumentov rámcovú koncepciu, ponuku príkladov utvárania školského profilu (vrátane ukážok projektov a hier), možnosť poradenstva prostredníctvom internetu a osobných návštev, ale aj pomerne podrobne spracovaný osobitný informačný materiál na tvorbu školského programu. **Príručka** bola napísaná analyticky, štruktúrované, problematiku objasňovala prostredníctvom schém a poskytovala aj praktické ukážky z tvorby koncepcii školy zo zahraničia, najmä z Holandska a Rakúska. Server priebežne poskytoval informácie potrebné na tvorbu školského programu ako inštrumentu rozvoja školy (Hans Haenisch <http://www.learn-line.de/angebote/um..medio/unter/schulent/grunds/schul-02.htm>, prečítané 11. 9. 2003).

Reprezentatívny výskum školských (vzdelávacích) programov

Prvé skúsenosti z tvorby a implementácie školských programov možno získať z reprezentatívneho výskumu na vzorke 3101 učiteľov, 5916 pracovníkov školskej inšpekcie a ďalších zainteresovaných učiteľov škôl, v ktorých práca na školskom programe prebiehala úspešne (Landesinstitut für die Schule, 2002).

Do tvorby školských programov sa zapojilo 94 % všetkých škôl, percento zapojenia bolo zvlášť vysoké v kategórii hlavných a špeciálnych škôl (98 %), najnižšiu zapojenosť (84 %) mali gymnáziá (s. 13).

Respondenti tvorbu školských programov pociťovali ako **veľkú záťaž** (51 %) a ako **prácu navyše**, až neskôr priznávali význam takejto práce (s. 13). Zodpovednými tvorcami školských programov sa v prevažnej väčšine (75 %, s.) stali **grémiá, koordinačné tímy** a v asi 17 percentách týchto tímov nejakým spôsobom pracovali aj žiaci. V 89 % bolo priamo na práci zaangažované aj vedenie školy (s. 14).

Z obsahového zamerania sa 80 % programov sústredilo na otázky školského života a výchovy. Potom to bola problematika profesijnej orientácie (s výnimkou základnej školy), integrovaného vyučovania a otvorenie školy. Pomerne **málo boli v programoch zastúpené pracovné plány, plány evaluácie a plány ďalšieho vzdelávania** (s. 16).

Z formálneho hľadiska bolo najskôr opísané zameranie školy, charakteristika školskej práce a koncepcné základy školy. Zaujímavé je, že z problematiky vyučovania boli viac opísané princípy, metodické a organizačné stránky (nové formy vyučovania, integrovaná výučba, diferencované vyučovanie, učiť sa učiť, projektové vyučovanie) ako obsah (s. 17). vyučovania. **Veľmi diskutovanou témou** sa stalo činnostné vyučovanie (handlungsorientierte Unterricht) a vyučovanie zamerané na učenie sa (cieľovo zamerané vyučovanie) a ako ukázali hodnotenia školského dohľadu – skoro polovica škôl (47 %) až teraz dokázala koordinovať vyučovanie (s. 18). Samotní učitelia boli voči **prínosu vzdelávacích programov na skvalitnenie vyučovania** dosť skeptickí: 59 % z nich sa vyjadrilo, že vo vyučovaní nemožno poznať efekty práce na školskom programe, 33 % tieto efekty čiastočne pripúšťa a 9 % opýtaných učiteľov sa vyjadrilo, že efekty na vyučovaní už prejavili (s. 18). Správa upozorňuje, že práca na projektoch vyžaduje čas, potrebný na to, aby sa mohli prejavíť trvalé účinky projektovaných zmien.

Zaujímavé tiež je, že praktický prínos práce na školských programoch vyššie hodnotia tvorcovia programu a vedenie školy než samotní učitelia. (s. 30). **Učitelia prínos programov vidia** v uvedení si spoločných cieľov, záväzných dohovorov a intenzívnej kooperácie. Oceňujú tiež, že táto práca vyvolala diskusiu o problémoch školy (s. 31). V tom sa ukazuje fázový posun uznania dôležitosti školských programov.

To, že **prácu na školskom programe učitelia nehodnotia najpozitívnejšie**, približuje tabuľka hodnotenia práce na školskom programe (s. 33). V päťstupňovom hodnotení (od 1 – platí úplne, až po 5 – neplatí vôbec) sa 3101 učiteľov/učiteľiek vyjadrilo k vybraným výrokom. Vysoká miera odmietania sa týkala predovšetkým týchto výrokov: „**Práca na školskom programe bola prínosom pre moje vlastné vyu-**

čovanie“ a „Prácu na školskom programe som robila/a s radosťou“, „Školský program je dôležitý pre moju každodennú prácu“ – stredná hodnota 3,5. Podobné výroky: „Prostredníctvom školského programu sa zlepšila komunikácia v učiteľskom kolegiu“ – stredná hodnota 3,6 ; „Práca na školskom programe zomkla náš učiteľský kolektív“ – stredná hodnota 3,8 a „Premýšľanie nad spoločnými pedagogickými cieľmi viedlo k zmene vyučovania u jednotlivých učiteľov/učiteľiek“ – stredná hodnota 3,7.

Plastický obraz o procese tvorby školského programu dotvára **analýza subjektívne vnímaných prekážok a ťažkostí**. Pri tvorbe školských programov sa najčastejšie uvádzali: vysoké nároky, námaha a zaťaženie učiteľov, vyhýbanie sa a odmietavý postoj kolegov voči programu, chýbajúci konsenzus (s. 26). Veľmi podobe sa vyjadrovali aj zástupcovia školskej inšpekcie, ktorí uvádzali **časovú záťaž kolégia alebo jeho jednotlivých členov, chýbajúcu ochotu učiteľiek a učiteľov angažovať sa na práci, čo bolo spojené s pochybnosťami o význame tejto práce. Významným problémom bolo aj spoločné prijatie výchovnej koncepcie spolu s rodičmi** (s. 26).

Školský program nebol myslený iba pre samotných učiteľov, idea vychádzala z predpokladu lepšieho zohľadnenia **potrieb a očakávaní žiakov a rodičov**. Do tvorby a realizácie školského programu sa žiaci a rodičia mohli zapojiť buď **priamo** (tvorba písomnej podoby programu), alebo **nepriamo** (pripomienkovanie, schválenie, účasť na podujatiach a projektoch). Prvé skúsenosti ukázali, že obe skupiny (žiaci i rodičia) skôr inklinovali k nepriamej účasti. Priamo spolupracovali žiaci na 17 % škôl a rodičia v 25 % škôl (s. 39). Ukázalo sa, že žiaci i rodičia majú väčší záujem o **okamžité zlepšenie praxe vyučovania** a školy. Zapájali sa do prípravných a čiastkových prác. Zároveň sa ukázalo, že práca sa lepšie darí tam, kde bola zaužívaná spolupráca na pedagogických úlohách a kde boli vytvorené intenzívnejšie vzťahy. **Konsenzus ľahšie dosahovali tie tímy (spoločenstvá) škôl, kde mali zaužívané vzdelávanie rodičov** (tamže).

Z praktického hľadiska sa ukázalo, že práca na školskom programe sa podarí skôr, ak:

- sú úlohy a návrhy časovo a obsahovo vymedzené,
- ich pozitívny dopad možno vidieť priamo vo vyučovaní a v škole,
- poskytujú možnosti pre žiakov a rodičov pracovať v iných oblastiach ako doposiaľ,
- je využívaná intenzívna a lepšia komunikácia medzi žiakmi, rodičmi a učiteľmi. (s. 40)

Pri tvorbe programu, ktorý predstavuje do značnej miery koncepčnú prácu, je v pozadí prítomná otázka: ako to urobiť, aby program nezostal formálnym dokumentom, nutnou povinnosťou, aby sa naplňal v konkrétnom živote a priniesol pozitívne zmeny pre všetkých. Pozitívne skúsenosti autori štúdie zhrnuli do:

Desatora dobrého školského programu

1. Pre uplatnenie školského programu vo vyučovaní a v práci školy je dôležité podávať ciele návrhy a podnety na pedagogické rady v priebehu celého školského roka. Osvedčilo sa, ak tieto podnety mali podobu konkrétnych projektov.

2. Tvorba tímov. Zámery školského programu sú záväzné pre školu a pre všetkých učiteľov i žiakov. Preto treba vytvoriť menšie tímy (tímy triednych učiteľov, učiteľov jednotlivých stupňov) a v rámci týchto skupín hovoriť o zámeroch, plánovať a vyhodnocovať realizované zmeny.

3. Pre školský program treba získať učiteľov a to spravidla možno dosiahnuť iba postupnou prácou. Preto sa ukázalo ako užitočné na každej pedagogickej rade hovoriť o školskom programe, ale s dôrazom na jednu z jeho tém, spoločne hovoriť o pozitívnych skúsenostiach a tieto skúsenosti reflektovať.

4. Témy a nosné myšlienky školského programu využívať ako motto pre projektové dni a slávnosti. To signalizuje, že školský program nie je len formálnou (papierovou) záležitosťou. S ideami programu sa zúčastnení aj emocionálne zžívajú.

5. Dôležité je získať ľudí, ktorí dokážu prevziať zodpovednosť za jednotlivé aktivity a témy. Osvedčilo sa vytvárať skupiny v dvojstupňovom systéme (pracovné skupiny a podskupiny).

6. Diskutovať o školskom programe je zásada, ktorá umožňuje učiteľom zapojiť sa do vývinových procesov, umožní doposiaľ váhajúcim pridať sa k práci a udržať kontinuitu práce na spoločných veciach.

7. Redukovať komplexnosť školského programu. Ukázalo sa, že je užitočné, ak nie sú učitelia bezprostredne zaangažované na celom spektre tém a problémov, ale že sa venujú tomu, čo bezprostredne súvisí s ich prácou.

8. Ako užitočné sa ukázalo stanoviť vopred kľúčové zámery alebo úlohy pre jednotlivé školské roky. Učitelia vedia, čo ich očakáva a kde sa môžu zapojiť do práce.

9. Pravidelná priebežná bilancia znamená, že sa kontinuálne sleduje práca na školskom programe. Spravidla toto zhodnotenie podáva vedenie školy. Súčasťou takého hodnotenia je reflexia predstáv a hodnotení učiteľov. Osvedčilo sa minimálne polročné hodnotenie.

10. Práca na školskom programe nejde sama od seba a potrebuje koordináciu. Samotné vedenie školy na to nestačí. S koordináciou školského programu je spojená veľa organizačnej práce a poznanie z viacerých oblastí života školy, ako aj

koncepčných základov presadzovaných zmien. Preto treba vybrať koordinačný tím z radov učiteľov, ktorý by sa zaoberal zosúladovaním jednotlivých aktivít v rámci školského programu.

Práca na školských (vzdelávacích) programoch v súčasnosti

Reprezentatívny výskum úrovne práce so školským vzdelávacím programom priniesol organizačné zmeny. Z legislatívneho hľadiska bol zrušený právny pokyn (Rundesanlass des Ministeriums) o práci na školskom programe a internej evaluácii zo dňa 29. 4. 2003 a nová smernica (zo dňa 16. 9. 2005) zjednodušila úlohy a pokyny k tvorbe školských programov ([Http://www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/erlass/index...](http://www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/erlass/index...), prečítané 4. 7. 2006).

V informáciách, návodoch a príkladoch o práci na školskom programe (www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/ prečítané 4. 7. 2006) sa zdôrazňuje, že práca na školskom programe je centrálnou súčasťou vývinu a zabezpečenia jej kvality. V programe škola zakotví svoje ciele, ťažiskové okruhy a organizačné formy pedagogickej práce. Na tomto základe má povinnosť v pravidelných intervaloch overovať účinnosť svojej práce.

Školský program je základnou koncepciou pedagogických cieľov, zámerov a plánovania vývinu školy. Tým dostáva slobodný priestor na zohľadnenie špecifik lokálneho prostredia, určovania cieľov svojej práce, foriem a postupov preverovania výsledkov školskej práce.

Školské programy (predkladané do 31. 12. 2005) majú ako základné súčasti obsahovať: **obraz školy, základnú pedagogickú orientáciu a výchovné zameranie, správu o doterajšej práci na vývine školy a plánovanie vývinu školy (s cieľmi vývinu školy)**. Zdôrazňuje sa potreba pracovných plánov, plánov vzdelávania (učiteľov) a plánov evaluácie.

V časti o princípoch tvorby školských programov sa zdôrazňuje:

1. školský program má byť zameraný na obsahlu podpora všetkých detí,
2. tvorba školského programu má byť spojená s pravidelným vyhodnocovaním,
3. školský program využíva školský dozor na vývoj a zabezpečenie kvality

V inštrukciách k pracovným plánom sa zdôrazňuje **obsahová presnosť a kompetenčná adresnosť**, uvádza sa konkrétne: „kto, čo, dokedy, s kým a pod vedením ktorého grémia“ to zabezpečí.

Informačný materiál prostredníctvom prelinkovania ponúka príklady uplatnenia **implementačných stratégií** (Willy Brandt Gesamtschule), **priebežných pracovných plánov a pracovných správ** (Käthe Kollwitz Gesamtschule Luenen) www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/umsetzung/ prečítané 4. 7. 2006).

V tej časti informačných materiálov, ktoré sa venujú **evaluácii**, sa zdôrazňuje význam evaluácie pre zabezpečenie kvality a pre ďalší vývin danej školy. V podobe prezentácie v aplikácii Power Point server ponúka základné informácie o evaluácii, osobitnú pozornosť venuje spätnej väzbe od žiakov a od rodičov (tamže). Z materiálov možno usúdiť, že najdôležitejšie oblasti evaluácie sú: **vyučovacie výsledky a vyučovacie procesy, profesionalita učiteľov, vedenie školy a školský manažment, klíma v škole a v školskej triede, vzťahy s verejnosťou (vonkajšie vzťahy)**. Spomínaný materiál neuvádza konkrétne odporúčania, odvoláva sa na skúsenosti z iných spolkových krajín, ponúka príslušné prelinkovania a upozorňuje na to, že za sprístupnené evaluačné nástroje neberie zodpovednosť. Možno predpokladať, že evaluácia je v projektovaní reformných zmien tejto spolkovej krajiny menej rozpracovaná ako ich obsahová stránka.

Vo všetkých novších materiáloch badať dôraz na premyslené zabezpečenie kvality vzdelávania. „Medzinárodné štúdie jasne ukázali, že zrejme existujú dôležité kľúče úspešných procesov vývinu školy. Sú nimi:

- transparentnosť a zabezpečenie vzdelávacích štandardov,
- jasná orientácia na výsledky,
- rozšírená autonómia,
- konzekventné skladanie účtov“ (tamže).

Školy podľa týchto zámerov musia dostať viac autonómie, ktorá by ich zaväzovala k sebahodnoteniu a skladaniu účtov za dosiahnutie vzdelávacích štandardov. Z centra na to školy potrebujú záväzné vzdelávacie štandardy a kľúčové učivo. Presne stanovené učebné plány a učebné osnovy základného učiva (Kernpläne) boli školám v tejto spolkovej krajine zaslané cez prázdniny v roku 2004 a školy ich mohli do plánov zahrnúť už v nasledujúcom školskom roku. Od školského roku 2005/2006 bolo ich zavedenie do plánov povinné. Tým sa práca na školských programoch dostala na kvalitatívne vyššiu úroveň.

Vývin prístupov v projektovaní kurikula základnej školy a aktuálne závery

V analýze prístupov k projektovaniu školského kurikula sme vychádzali zo širšieho chápania kurikula, ktoré zahŕňa celé učenie sa prebiehajúce v škole, a to tak plánované, ako i neplánované (def. 24, J. Průcha, 2002, s. 237). Pri analýzach sme najčastejšie vychádzali zo schválených koncepčných materiálov, ktoré projektovateľi reformných zmien. Príspevok si nekladie ambície analyzovať iba prístupy v projektovaní kurikula, hranica medzi koncepčnou a projektovou rovinou existencie kurikula (tamže, s. 246) nie je v tomto príspevku explicitne vyjadrená.

Analýza prístupov k projektovaniu ukázala, že sa **postupne menil prístup k projektovaniu reformných zmien v škole**. Aj keď bola od počiatku dôležitá téma kvality vzdelávania (vyskytuje sa aj v pozvaniach ministra školstva vstúpiť do vnútornej reformy školstva, v najnovších dokumentoch táto požiadavka rezonuje mimoriadne intenzívne (pracovné plány, plány evaluácie). Je to pochopiteľný

trend, ak uvážime, že všetky krajiny EÚ sa hlásia k myšlienke vytvárania **znalostnej ekonomiky** a trvalo udržateľného rozvoja.

V koncepcných i projekčných zámeroch je zreteľné poslanstvo **komunitných škôl** a otvoreného vyučovania (Matulčíková, 2006) a programové dokumenty (zvlášť Rámcová koncepcia) tieto idey významne konkretizujú.

Analýza prvých výsledkov evaluácie práce podľa školských programov ukázala, aké je **náročné zvyšovať kvalitu vyučovania**, čo je kľúčovou činnosťou školy. Percento učiteliek/učiteľov, ktorí nevidia prínos školského programu pre skvalitnenie vyučovania je dosť vysoké a percento tých, ktorí očakávajú okamžité zmeny, zasa príliš vysoké. Pozitívom tohto negatívneho zistenia je, že sa otvorila otázka **procesného verzus cieľového zamerania vyučovania** a potreba takéto prístupy v škole koordinovať.

Najnovšie informácie, návody a príklady práce na školských programoch svedčia o príklone k cieľovému zameraniu vyučovania (to je situácia podobná reformnému obratu v Slovinsku). Pravdepodobne aj v týchto školách prežívajú nadšenie z humanistickej pedagogiky a zrejme je ťažké si uvedomiť, že samotná humanistická pedagogika s jej prioritou očakávania učebných impulzov od detí stojí v protiklade k cieľovému a výkonovému zameraniu školy, ktorá musí sledovať požiadavky kvality garantované štátom. A je tiež zrejme, že sa tu otvára priestor na zblížovanie týchto prístupov (ako o tom svedčia v Európe známe skúsenosti E. Riegel 2004).

Smerové línie pre základnú školu (ako pracovný návrh) v časti venovanej učeniu sa a vyučovaniu uvádza **model utvárania poznatkovej bázy a vývinu základných kompetencií**.

Vychádza z jednotlivých učebných predmetov (nemčina, angličtina, vecné učenie, matematika, šport, umenie, náboženstvo), ktorých vyučovanie má zabezpečiť **štruktúrovaný pohľad na komplexné fenomény reálneho života**. Model zdôrazňuje význam bezpečne zvládnutých odborných pracovných postupov, zvládnutie jazyka ako prostriedku pochopenia a medzipredmetové učenie je chápané ako zmysluplne dopĺňa predmetové vyučovanie a umožňuje deťom celostne zažiť svet (júl 2002, s. 4). Podobný trend je aj vo švajčiarskych základných školách (kantón Basel-Stadt, 2004).

Analýza tiež ukázala, aké potrebné je **poskytnúť školám všetky podkladové materiály**, aby mohli školu rozvíjať a prostredníctvom rozvoja školy zabezpečovať kvalitu svojho „produktu“. V tomto prípade to boli dodatočne poskytnuté kurikulárne dokumenty kľúčového učiva a opatrný prístup v odporúčaní evaluačných nástrojov. Zrejme je, že ťažiskom hodnotenia práce školy budú zásadne vzdelávacie výsledky a spätná väzba rodičov a žiakov, podobne ako je to vo Švajčiarsku (z našej konkrétnej skúsenosti kantón Basel-Stadt). Tam však tlak na tvorbu **školského programu** nie je taký zreteľný. V koncepcných materiáloch sa hovorí iba o rozvíjaní školy (Interkantonale Vereinbarung, 2006, s. 22 a nasl.) a dôraz sa kladie na **utváranie všedného školského dňa, na prácu so vzdelávacími štandardmi, učebnými plánmi a osnovami**. A ak sme na chvíľku pri Švajčiarsku, veľmi inšpirujúce je systémové riešenie idey celoživotného vzdelávania **pre všetkých** – jednotná

škola s veľmi premyslenou vnútornou diferenciáciou (Die Schulen von Basel-Stadt, 2004).

Čo považujeme za zvlášť dôležité, je potreba rozpracovať psychologické otázky (reformných) zmien v školách. Ukazuje sa, že poznatky krízového menežmentu (z ekonomiky) treba aplikovať na školské podmienky, so zameraním na prácu krúžkov kvality (majú ich vo Švajčiarsku), konsenzuálneho rozhodovania a prístupov No – Fault. To sa týka predovšetkým vnútorného riadenia, práce tímov, vyrovnávania sa jednotlivcov so zmenami. Pretože z hľadiska riadenia na makroúrovni (podľa nášho názoru) treba zvážiť, a diskutovať o tom, do akej miery je únosné zavádzať do školstva trhové mechanizmy.

Ako aktuálna sa ukazuje potreba projektovať pedagogické zmeny prostredníctvom koordinačných tímov alebo profesijne pripraveného školského pedagóga (M. Resman, 2005, Š. Švec, 2005), alebo využiť odborný servis špecialistov na jednotlivé programy (prax v USA).

Tiež sa ukazuje, že treba podchytiť aj formy nepriameho zapojenia do reformných zmien v škole.

Pre aktuálnu situáciu v slovenskom školstve považujeme za potrebné upozorniť na dôležitosť prvého tematického okruhu obsahu zmien v škole, ktorý podľa nášho názoru zostáva v praxi našich základných a stredných škôl málo docenený: **Povolanie a svet práce.** Škola pripravuje pre trh práce, ktorý je určovaný ziskom a konkurenciou. Deti a mladí ľudia potrebujú spôsobilosť poznať a spoznávať svoje silné a slabé stránky, aby na tomto pracovnom trhu obstáli. Tematické okruhy, ako ich poskytuje rámcová koncepcia i server, považujeme za veľmi podnetné pre flexibilnú tvorbu projektov a zaujímavých podujatí v škole.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- European Commission White Paper on education and training: Teaching and learning - towards the learning society.* Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1996. 101 s.
- Gestaltung und Öffnung vom Schule. Rahmenkonzept.* Düsseldorf : Kulturministerium, 1988.
- EDK. Interkantonale Vereinbarung ueber die Harmonisierung der Obligatorischen Schule.* Bern : EDK, 1996.
- FELKER, P.: *Die Schulen von Basel-Stad.* Basel : Erziehungsdepartment des Kantons BS, 2004.
- Kol.: *Schulprogrammarbeit auf dem Prüfstand. Ergebnisse der Evaluation.* Soest : Kettler, 2002. ISBN 3-8165-4508-4
- OECD. *Lifelong learning for all.* Paris : OECD, 1996. 338 s.
- PRŮCHA, J.: *Moderní pedagogika.* Praha : Portál, 2002.
- RIEGEL, E.: *Schule kann gelingen! Wie unsere Kinder wirklich fuers Leben lernen.* Frankfurt am Mein, 2004. ISBN 3-596-16168-1.
- Správa sekretariátu OECD. Trendy a scenáre. Expanzia vzdelávacieho prostredia. In: *Pedagogické spektrum 2001*, č. 1/2, s. 6-36.

<http://www.learn-line.nrw.de/angebote/goes/medIPr2.htm> (prečítané 15. 8. 2001)
<http://www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/umsetzung/le...> (prečítané 3. 5. 2004).
<http://www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/> (prečítané 4. 7. 2006)
<http://www.learn-line.nrw.de/angebote/schulprogramm/umsetzung/> (prečítané 4. 7. 2006).

Resumé

The framework of school development and school education program in Germany, Nordrhein-Westfalen

Mária Matulčíková

*Department of Pedagogical Science Faculty of Arts and Humanities
of Comenius University, Bratislava*

The analysis of approaches of curriculum projecting in BRD, Nordrhein-Westfalen presented in the contribution. It involves the analysis of curricula documents system starting with the framework (Opening and Building of School) to education program in the period of time 1988-2006. The attention is put on fundamental idea, the contents of the reform as well as the experiences and knowledge which could be used in the theory and practice of the school education system in the Slovak Republic.